

Богдан ЛЬВОВ,
голова Вищого господарського суду України

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Захист прав людини в господарському судочинстві – це тема, яка, можливо, для декого може видатись навіть дещо дивною, принаймні незвичною, оскільки в нашому суспільстві склалося сприйняття господарських судів як судів, які розглядають підприємницькі спори юридичних осіб. Тому хочу на початку виступу акцентувати увагу насамперед на тому, що господарські суди здійснюють захист прав і законних інтересів не лише юридичних, а й фізичних осіб. Проте такий судовий захист здійснюється у певних специфічних сферах права, що впливають з господарських або економічних правовідносин. Або ж навпаки, якщо ці сфери впливають на господарські економічні правовідносини.

Конституцією України гарантовано право кожного на підприємницьку діяльність і, відповідно, законодавством передбачено широку різноманітність організаційних форм здійснення підприємництва в Україні. Будь-яка людина може здійснювати підприємницьку діяльність самостійно, без створення юридичної особи. Виникаючі проблеми розподілу юрисдикцій зараз з допомогою відновлених повноважень Верховного Суду України будуть долатися все швидше і, сподіваюсь, що переважну більшість із них ми зможемо подолати найближчим часом. Проте права людини, безумовно, і щодо здійснення підприємницької діяльності захищаються в порядку господарського судочинства.

Найбільш яскравим прикладом є корпоративні спори, розгляд яких свого часу до 2007 року був розпорошений як серед загальних, так і серед господарських судів. Корпоративні спори є однією з найбільш складних категорій справ і, помножені на надзвичайно творчу ментальність нашого народу, створили майже не розв'язувані проблеми свого часу, навіть породивши цілу низку дуже важливих та болісних справ, широко відомих як рейдерські справи. І лише у 2007 році подолати цю тенденцію вдалося, об'єднавши розгляд корпоративних спорів під господарською юрисдикцією. Менше коло судів, які розглядали ці справи, більш вузька спеціалізація, фактично вирішила питання з рейдерством, як з явищем.

Крім того, права й законні інтереси людини опосередковано захища-

ються господарськими судами під час розгляду й інших категорій справ. Наприклад, господарський суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, вирішує усі майнові спори з вимогами до боржника. Серед таких вимог є й вимоги до боржника з боку фізичних осіб і не лише підприємців. Це спори про стягнення заробітної плати, про поновлення на роботі тощо. Останні тенденції розвитку національного законодавства свідчать навіть про існування запиту на розширення сфери компетенції господарських судів, у тому числі завдяки розширенню суб'єктного кола учасників правовідносин, права яких захищаються в порядку господарського судочинства. Судова практика свідчить про те, що часом штучне розпорошення справ між кількома юрисдикціями призводить до затягування вирішення спору по суті або навіть до унеможливлення його вирішення.

Нещодавно під егідою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України проводився круглий стіл на тему «Актуальні питання захисту прав інтелектуальної власності в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС», де серед іншого обговорювались пропозиції щодо доцільності передачі до підвідомчості господарських судів усіх спорів щодо майнових прав інтелектуальної власності, незалежно від суб'єктного складу учасників відповідних правовідносин, у тому числі спорів щодо майнових прав інтелектуальної власності фізичних осіб, а також спорів щодо державної реєстрації об'єктів інтелектуальної власності. Причому, хочу окремо зазначити, що це стосувалось питань не лише промислової власності, а й навіть авторських та суміжних прав, і в цьому є, безумовно, сенс, оскільки передача справ від юридичної до фізичної особи або навпаки призводить до припинення провадження у справі в одній із юрисдикцій і перешкоджає вирішенню спору по суті.

Об'єднання спорів у одній юрисдикції, безумовно, дасть змогу зупинити зловживання і більш ефективно налагодити відповідну судову практику і, можливо, стане першим кроком до створення в майбутньому судів з питань інтелектуальної власності. Тут обмежень не може бути, ці зміни мають диктувати суспільство і економіка, а не вигадки окремих учасників судового процесу.

Концентрація розгляду справ щодо захисту інтелектуальної власності цієї категорії в судах однієї спеціалізованої юрисдикції також дасть змогу підвищити якість правосуддя в цих справах і підвищити ефективність захисту майнових прав суб'єктів правовідносин у сфері інтелектуальної власності, а також сприятиме зменшенню строків їх розгляду. Більше того, обґрунтованість і доцільність підтримки зазначеного законодавчого підходу пов'язані з загальними перевагами спеціалізованого судового розгляду.

Як відомо, у світовій практиці спеціалізація судів розглядається як засіб підвищення якості правосуддя, його доступності та дієвості судової системи в цілому. Консультативна рада європейських суддів звертала увагу на те,

що закон у деяких сферах став настільки складним, що належний розгляд справ потребує вищого ступеня спеціалізації, а серед основних напрямів спеціалізації вона називає, в тому числі, господарське право та, зокрема, право інтелектуальної власності. Зокрема, це Висновок КРЄС № 15 (2012) стосовно спеціалізації суддів.

Так само існує чітка тенденція подальшого розширення сфери компетенції господарського судочинства саме за предметною, а не як раніше суб'єктною ознакою, у тому числі в разі законодавчого запровадження інституту банкрутства фізичної особи. На відміну від досвіду попереднього законотворення, що не мав необхідної підтримки у Верховній Раді України, усі зареєстровані нині законопроекти з цього питання об'єднані загальним підходом щодо наділення господарських судів повноваженнями з розгляду справ про банкрутство фізичних осіб.

На наш погляд, такий підхід є цілком виправданим, оскільки наші суди мають достатній досвід розгляду справ про банкрутство, напрацьовану практику застосування окремих судових процедур банкрутства, розпорядження майном, реалізації майна, реструктуризації боргів тощо. У тому числі господарські суди мають і практику розгляду однорідних справ про банкрутство фізичних осіб за борговими зобов'язаннями, пов'язаними зі здійсненням ними підприємницької діяльності. Доцільність такої підвідомчості підтверджується і світовою практикою, відповідно до якої справи про банкрутство незалежно від суб'єктного складу розглядаються спеціалізованими судами. Є ще багато й інших прикладів.

Підсумовуючи, зазначу, що господарськими судами, прямо чи опосередковано, здійснюється захист прав людини при здійсненні ними судочинства у справах, пов'язаних із господарськими відносинами, з економічним обігом у державі. Водночас захист прав людини в господарському судочинстві неможливий без впровадження стандартів захисту прав людини при здійсненні господарського судочинства. Адже закріплені міжнародно-правовими документами стандарти судового захисту прав людини мають застосовуватись національними судами незалежно від юрисдикції суду, категорії справ, складу учасників процесу.

Не буду спинятися на важливості застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до цієї Конвенції. Зазначу лише, що підтримую позицію, що посилення на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод мають бути в тих випадках, коли вони дійсно необхідні, оскільки «штучне звернення» до Конвенції призводить лише до спотворення загального враження від незалежного застосування норм права. І, безумовно, принцип верховенства права ми не можемо залишати осторонь.

Однаково важливими для усіх судів, для усієї національної судової системи в цілому, є єдність судової практики і забезпечення однакового за-

стосування норм права судами усіх спеціалізацій. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія), окреслюючи головні аспекти поняття «верховенство права», серед іншого називає доступ до правосуддя та принцип правової визначеності. Саме принцип «правової визначеності» визнаний європейськими експертами найважливішим для забезпечення верховенства права та довіри до судової системи. Наявність конфліктуючих рішень судів може суперечити принципу правової визначеності. Тому за європейськими стандартами вимагається, аби суди, особливо верховні суди, в нашому випадку це стосується і вищих спеціалізованих судів, створювали такі механізми, які б давали змогу уникати конфліктів та забезпечили послідовність судової практики.

Отже, забезпечення застосування верховенства права в діяльності судової влади є найважливішим завданням у формуванні правової, демократичної держави та підвищенні довіри до суддів. Гарантування якісного і професійного захисту прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин має бути здійснено незалежно від того, який статус вони мають. І це завдання однаково важливе для судів усіх юрисдикцій і для суддів кожної ланки. Кожен має опікуватись результатами своєї праці.

Дякую за увагу!